

FGU

Undervisningsvejledning for PASE

Indhold

1. Indledning	2
2. Identitet og formål	2
3. Faglige mål	4
3.1 Uddybning af udvalgte faglige mål	4
4. Kernestof	9
4.1. Uddybning af udvalgt kernestof	10
4.2 Supplerende stof	13
5. Undervisnings- og arbejdsformer	17

1. Indledning

Denne vejledning udfolder, forklarer og eksemplificerer nogle af bestemmelserne i FGU-læreplanen for PASE, men vejledningen indfører ikke nye bindende krav. Vejledningen udfolder udvalgte dele af fagets identitet og formål, faglige mål, kernestof og supplerende stof samt undervisnings- og arbejdsmetoder.

Desuden findes der følgende vejledninger, der uddyber og eksemplificerer læreplanen:

- *Prøvevejledning* med en uddybende beskrivelse af prøveafholdelse i faget. Prøvevejledningen findes på Undervisningsministeriets hjemmeside (www.uvm.dk/fgu)
- *Vejledning om didaktiske principper på FGU*, som indeholder en uddybende beskrivelse af de didaktiske principper i FGU. Vejledningen findes på EMU'en (www.emu.dk/fgu)
- *FGU – undervisningseksempler*. Det er eksempler på undervisningspraksis i FGU, som er i overensstemmelse med de didaktiske principper. Eksemplerne er tænkt som inspiration til indhold, form og niveau, og de skal naturligvis tilpasses de konkrete fag/faglige temaer, elevgruppen m.m. Eksemplerne findes på EMU'en (www.emu.dk/fgu)

Alle bindende bestemmelser for undervisningen og prøverne i FGU findes i FGU-indholdsloven og FGU-indholdsbekendtgørelsen, herunder læreplanerne og fagbilagene for FGU.

2. Identitet og formål

PASE i FGU består af to aspekter – fagets egen faglighed og den praksis, der kan arbejdes med i faget, evt. gennem et tværfagligt samarbejde. Faglighed skal i denne sammenhæng forstås bredt og kan rumme fx teori, viden, faglige problemstillinger, færdigheder eller noget alment dannende. Det praksisrettede handler om, at fagets forskellige emner indgår i konkrete praksisser i almen Grunduddannelsen (agu) og i et samspil med de faglige temaer og værkstedsproduktionen i produktionsgrunduddannelsen (pgu).

Det særlige for PASE i FGU er synergien mellem disse to aspekter, da formålet med undervisningen er, at eleven både tilegner sig de faglige elementer i faget og bliver i stand til at anvende disse i en konkret dagligdags, erhvervsmæssig eller samfundsmæssig kontekst.

I PASE arbejdes der med den grundlæggende viden og de færdigheder og kompetencer, der danner fundamentet for, at eleven kan tilegne sig de personlige, sociale og faglige kompetencer, der er med til at danne eleven.

Fagligheden i PASE bidrager til elevens alsidige udvikling, og undervisningen kan målrettes den enkelte elevs udfordringer, uanset om de er af økonomisk, personlig eller social karakter. De kompetencer, eleven herved erhverver sig, øger elevens mulighed for at fokusere på og koncentrere sig om videre uddannelse eller beskæftigelse.

Relevante områder for samarbejde mellem PASE og andre fag og faglige temaer kunne eksempelvis være:

- **Dansk:** PASE kan med fordel indgå i et samarbejde med dansk om den skriftlige dokumentation af elevens læring og progression, som foregår via portfolio, samt om emnerne kommunikation og samarbejde.
- **Matematik:** Udarbejdelse af privatbudgetter kan ske i samarbejde med matematik.
- **Samfundsfag:** Der kan med fordel samarbejdes om tværfaglige projekter mellem PASE og samfundsfag inden for fx forbrug.
- **Faglige temaer (alle):** Der kan med fordel samarbejdes om fælles projekter om arbejdsplads kultur, omgangstone m.m.

Det er oplagt at samarbejde med lokalområdet om undervisningen i PASE. Eksempelvis i form af:

- Virksomhedsbesøg og virksomhedsforlagt undervisning
- Besøg af virksomhedsledere, der holder oplæg om ansættelses- og personalepolitik
- Besøg af faglige organisationer, der holder oplæg om ansættelsesforhold
- Besøg af en bank, der holder oplæg om lån m.m.

En anden måde at koble fagets egen faglighed med praksis på kunne være via erhvervstræning, hvor det fra skolens side er klart defineret, hvilke faglige mål eleven skal arbejde med, og hvor virksomheden støtter op om elevens læring og evaluerer sammen med eleven og kontaktlæreren efter endt forløb.

PASE kan bidrage til elevens forudsætninger for at træffe valg om videre uddannelse og erhverv ved at fokusere målrettet på den grundlæggende viden inden for eksempelvis arbejdspladslære og erhvervslære. Det vil give eleven mulighed for at få et indblik i flere forskellige former for virksomheder og fagretninger, arbejdspladskulturer og ansættelsesforhold og på den baggrund blive bedre klædt på til at træffe et kvalificeret uddannelses- eller erhvervsvalg ud fra egne ønsker og kompetencer.

3. Faglige mål

Læreplanen for PASE angiver målene for undervisningen på G-niveau. Målene er slutmål, som angiver, hvilke kompetencer eleven skal have efter afsluttet undervisning.

I PASE er der ikke et formelt introducerende niveau, men en elev, der begynder på PASE, kan niveaumæssigt være langt fra G-niveau. Eleven skal undervises på det niveau, vedkommende har, så eleven i løbet af undervisningen kan nå G-niveau. Undervisningen skal give eleven en konkret og praktisk introduktion til faget.

De faglige mål er slutmål

De faglige mål beskriver, hvad eleven forventes at *vide* og *kunne*, og hvordan eleven forventes at *kunne handle*, efter at have gennemført faget. Målene er beskrevet som den viden, de færdigheder og de kompetencer, som eleven skal have tilegnet sig ved afslutningen af faget. De forholder sig således ikke konkret til processen undervejs.

Det kan være svært at adskille viden, færdigheder og kompetencer, når målene skal beskrives, og når læreren ved undervisningens afslutning skal vurdere, om en elev har nået målene. Når læreren skal vurdere dette, vil det ofte være baseret på en kombination af elevens viden, færdigheder og kompetencer.

3.1 Uddybning af udvalgte faglige mål

Dette afsnit uddyber og konkretiserer udvalgte faglige mål. Samtlige faglige mål fremgår af læreplanen for PASE.

Viden

Viden er noget, eleven besidder. Viden er de indholdsområder, stofområder og faglige områder, som eleven beskæftiger sig med i faget.

Fagligt mål	Uddybning og eksemplificering
Eleven har viden om:	
Indholdet på en lønseddel	Eleven skal vide, at: <ul style="list-style-type: none"> • Bruttoløn er den løn, arbejdsgiveren betaler. Eleven skal vide, at man ikke får udbetalt hele beløbet, da man også skal betale skat mv. • Nettoløn er den løn, man får udbetalt, når skat og pension er trukket fra. • AM-bidrag betyder arbejdsmarkedsbidrag, og at det er en skat på 8 %, som

Fagligt mål	Uddybning og eksemplificering
<p>Eleven har viden om:</p>	<p>alle med et arbejde skal betale. Pengene går til arbejdsmarkedet, fx dagpenge og kurser.</p> <ul style="list-style-type: none"> • A-skat er det beløb, der bliver trukket af bruttolønnen. • Pengene, som man betaler i A-skat, bruges til fx veje, skoler, SU og sygehuse. • ATP står for arbejdsmarkedets tillægspension, og det er en lille pension, som alle med et arbejde skal betale til. Man får pengene udbetalt, når man går på pension. • Fradrag er det beløb, man må tjene hver måned uden at skulle betale skat. • Skatteprocenten viser, hvor meget man skal betale i skat af det resterende beløb. <p>Eleven præsenteres for en meget enkel lønseddel og skal med udgangspunkt i den kort kunne redegøre for, hvad ovenstående begreber betyder.</p> <p>Eleven skal ikke nødvendigvis kunne uddybe punkterne mere end det, der fremgår af ovenstående beskrivelse.</p>
<p>Pension</p>	<p>Eleven skal vide, at:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pension er en opsparing, som man får udbetalt, når man stopper på arbejdsmarkedet og går på pension • Pensionsopsparingen er et supplement til folkepensionen • Man selv kan spare op til pension, og at mange arbejdsgivere betaler til ens pensionsopsparing som en del af lønnen • Det er vigtigt selv at spare op til pension ud over folkepensionen.
<p>Personskat, herunder baggrunden for opkrævning af skat</p>	<p>Eleven skal have viden om, hvorfor man betaler skat i Danmark, og hvad pengene eksempelvis går til.</p> <p>I undervisningen kan læreren fortælle historien om skattebetaling – hvornår begyndte staten at opkræve skat og hvorfor. Dette kunne evt. foregå i forbindelse med et virksomhedsbesøg i en bank og i et samarbejde med bankens skatterådgiver.</p> <p>Det at tale om baggrunden for, at vi betaler skat, giver eleven en større forståelse for, hvorfor man betaler skat.</p> <p>Målet er opfyldt på laveste niveau, hvis eleven kan redegøre for, at alle mennesker med et arbejde skal betale skat. Pengene går til alt det, samfundet betaler, som fx veje, sygehuse, skoler, SU og pension.</p>
<p>Forskudsopgørelse, årsopgørelse og bestilling af skattekort</p>	<p>Eleven skal vide, hvad skat.dk er, og kunne logge ind selv.</p> <p>Herudover skal eleven vide følgende om forskudsopgørelsen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Man kan finde sin forskudsopgørelse på skat.dk, og man skal udfylde en ny hvert år. • Inden et nyt år starter – gerne i november – skal man logge på skat.dk og skrive, hvor meget man regner med at tjene året efter.

Fagligt mål	Uddybning og eksemplificering
<p>Eleven har viden om:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hvis det ændrer sig i løbet af året, skal man altid logge på skat.dk og ændre tallene. • Det er borgerens eget ansvar at sikre, at forskudsopgørelsen er korrekt udfyldt på skat.dk • Hvis man ikke har udfyldt sin forskudsopgørelse, risikerer man at skulle betale 55 % i skat. <p>Eleven skal vide følgende om en årsopgørelse:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Når året er slut, beregner Skatteforvaltningen, om de beløb, man har angivet i forskudsopgørelsen, har været korrekte, hvorefter man enten får penge tilbage i skat eller skal betale en restskat.
<p>Forbrugslån, herunder renter, ÅOP og gældsmæssige faldgruber</p>	<p>Målet er, at eleven skal stille sig kritisk over for lån og have en ide om, hvad det koster at optage et lån.</p> <p>Eleven skal vide, at man ud over at skulle tilbagebetale lånet også betaler for at få lov til at låne. Eleven skal derfor kende begreberne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Renter • Gebyrer • Afdrag. <p>Herudover skal eleven vide, hvad ÅOP (årlige omkostninger i procent) er. ÅOP skal være et centralt begreb i undervisningen, da eleven ud fra ÅOP skal kunne vurdere, hvilket af to forskellige lån der er billigst.</p> <p>Herudover skal eleven kunne gøre rede for, at ÅOP er den procentdel af et lån, som det hvert år koster at have lånet. Eleven skal også vide, at man ud over ÅOP skal betale lånet tilbage.</p> <p>Det er ikke et fagligt mål, at eleven skal kunne beregne ÅOP eller renter/afdrag. Undervisningen om forbrugslån vil evt. kunne tilrettelægges i samarbejde med matematik.</p> <p>Eleven skal blot overordnet vide, at forbrugslån, især kviklån, kan blive rigtig dyre, og at det oftest bedst kan betale sig at optage et evt. lån i banken.</p>
<p>Forskellige typer af forsikringer</p>	<p>Overordnet skal eleven vide, hvad en forsikring er: at man betaler en forsikringspræmie hvert år og til gengæld får udbetalt en erstatning, hvis man bliver ramt af uheld/ulykke eller andet, hvis det er indeholdt i forsikringspolisen.</p> <p>Herudover er målet, at eleven som minimum skal kunne redegøre for, hvad det betyder, at man har henholdsvis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ulykkesforsikring • Indboforsikring • Bilforsikring, herunder forskellen på en ansvarsforsikring som er lovpligtig, og en kaskoforsikring.

Fagligt mål	Uddybning og eksemplificering
Eleven har viden om:	
Økonomi omkring boligforhold	<p>Eleven bør vide, hvilke omkostninger man typisk kan have, når man lejer en bolig: Det kan være udgifter til:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Indskud • Husleje • Varme • Vand • El • Internet • Evt. affald • Indboforsikring.
Rettigheder og pligter i forhold til ansættelsesforhold	<p>Eleven skal kunne redegøre for de rettigheder, man har som medarbejder, når det gælder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Retten til en ansættelseskontrakt • Retten til lønsedler • Retten til ferie. <p>Herudover skal eleven kunne redegøre for de forpligtelser, man har som medarbejder, som minimum:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Møde til tiden • Udføre de daglige arbejdsopgaver tilfredsstillende og til tiden • Være loyal over for sit arbejde og sin chef • Overholde sin tavshedspligt • Overholde sin oplysningspligt. <p>Eleven skal desuden vide, at man, hvis man ikke overholder sine forpligtelser, kan blive opsagt eller bortvist.</p> <p>Det er samtidig et selvstændigt mål, at eleven skal kunne redegøre for, at det er bortvisningsgrund, hvis man begår selv simpelt tyveri på arbejdspladsen.</p>
Hvor man kan søge information om en given problemstilling	<p>Eleven skal kunne svare på, hvem man skal kontakte, hvis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Der har været indbrud eller er opstået brand – fx forsikringsselskabet, hvis man har tegnet en forsikring • Man bliver arbejdsløs • Man har spørgsmål vedrørende sin lønseddel • Man har spørgsmål vedrørende sin skatteprocent/sit fradrag • Man har faglige udfordringer på sit arbejde • Man har samarbejdsproblemer på sit arbejde.

Færdigheder

En færdighed er noget, eleven kan, en evne til et eller andet. Færdighed viser sig i form af teknikker og indgår i udførelsen af produktionsopgaver og løsningen af problemer.

Fagligt mål	Uddybning og eksemplificering
Eleven har færdigheder i at:	
Opstille og forstå eget budget	<p>Eleven skal kunne udforme et budget i et regneark, hvilket indebærer evnen til at:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Opstille budgettet • Inddele det i henholdsvis indtægter og udgifter • Lægge alle indtægter sammen til en sum og alle udgifterne sammen til en sum • Trække summen af udgifter fra summen af indtægter og derved se, om der er overskud eller underskud. <p>Herudover skal eleven kunne redegøre for, at budgettets resultat kan forbedres på to måder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Højere indtægt • Lavere udgifter.
Disponere og træffe valg om forskellige låntyper og økonomiske faldgruber	<p>I forlængelse af vidensmålet skal eleven kunne vælge mellem to forskellige lånetilbud ud fra en vurdering af ÅOP.</p>

Kompetencer

Kompetence er elevens evne til at handle i bestemte kontekster. Kompetence betyder, at eleven har viljen og evnen til at bruge sin viden og sine færdigheder i en given situation.

Fagligt mål	Uddybning og eksemplificering
Eleven har kompetencer til at kunne:	
Forholde sig til egen rolle og indsats i et samarbejde	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven skal kunne beskrive vigtigheden af at tage ansvar og initiativ i samarbejde med andre. • Eleven skal være i stand til at vurdere sin egen indsats i forbindelse med gruppearbejde. • Eleven skal kunne beskrive egne ressourcer og udfordringer, når det gælder samarbejde med andre. • Den gode elev kan endvidere beskrive, hvilken rolle han/hun har i et givent samarbejde.

Fagligt mål	Uddybning og eksemplificering
Eleven har kompetencer til at kunne:	
Præsentere opgaver mundtligt samt redegøre for egen læring	<p>Eleven skal i undervisningen løbende trænes i mundtlig fremlæggelse, så eleven opnår en vis sikkerhed i forbindelse med fremlæggelser.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eleven skal selvstændigt kunne fremlægge løsningen på en opgave. Den dygtige elev vil kunne gøre det ud fra gennemgåede præsentationsteknikker som fx øjenkontakt og evnen til at tale roligt og tydeligt og med en passende gestikulation. • Eleven skal kunne redegøre for egen læring inden for både viden, færdigheder og kompetencer. • Elevens redegørelse skal stemme overens med de faglige mål, der kan være af både faglig, personlig og social karakter.

4. Kernestof

Undervisningens indhold består af kernestof og supplerende stof. Undervisningen i FGU er ikke styret af et pensum, men af de faglige mål for undervisningen, som er beskrevet i fagets læreplan.

Af læreplanen fremgår følgende:

Kernestoffet udvælges med udgangspunkt i konkrete problemstillinger, som eleven kender fra hverdagen, og som kan behandles med fokus på fagets praksisdimension. 1/3 af undervisningen skal bestå af praksis, og såvel kernestof som supplerende stof skal i videst muligt omfang tage udgangspunkt i denne praksis. Kernestoffet vægtes ud fra praksis.

Det er vigtigt, at undervisningen i PASE opleves som relevant for den enkelte elev, og at eleven oplever, at undervisningen giver grundlæggende viden, kompetencer og færdigheder til at kunne klare sig i hverdagen.

Den praksis, der udøves i faget, bør opleves som problemløsende med hensyn til de udfordringer, den enkelte elev oplever, når han eller hun fx skal flytte hjemmefra, skabe nye relationer, begå sig på en arbejdsplads, administrere egen økonomi eller vælge en uddannelse.

Det anbefales at vægte kernestoffet på baggrund af, hvor eleverne har deres største udfordringer. Et eksempel kunne være, at nogle elever ønsker at flytte hjemmefra. Her kunne læreren indgå en dialog med dem om, hvad de ved i forvejen, og hvor de har brug for at tilegne sig mere viden. Den teoretiske undervisning kunne herefter tage udgangspunkt i de konkrete forhold, der er væsentlige for emnet, fx boligsøgning, indskud, boligsikring, faste udgifter, budgetkonto, muligheden for et fritidsjob m.m.

Den praktiske undervisning kunne dernæst bestå i, at eleven selv – og med vejledning fra læreren – søger efter ledige værelser på nettet, tager ud og ser nogle af dem, undersøger, hvad indskuddet er, og hvordan mulighederne for offentlig transport og tilskud er. Efter endt undervisning skulle eleven gerne føle sig bedre rustet til at flytte hjemmefra.

Eleverne skal igennem alt kernestoffet, men hvis der fx er et hold, hvor mange af eleverne enten ønsker at flytte hjemmefra eller lige er flyttet, vil det være et emne, der er oplagt at uddybe mere og give lidt større fokus end de øvrige emner. Det kunne også være, at en elev har brug for at udvikle de personlige kompetencer eller den personlige fremtræden eller at arbejde med relationer.

4.1. Uddybning af udvalgt kernestof

Nedenfor uddybes udvalgt kernestof fra læreplanen, mens den samlede liste over kernestof findes i læreplanen. Kernestoffet skal tage udgangspunkt i den konkrete praksis, som eleverne arbejder med.

Udvalgt kernestof

Kernestof	Uddybning og eksemplificering
Samarbejds lære, herunder anvendelse af en eller flere kommunikationsmodeller, kommunikationens indflydelse på arbejdsmiljøet, konflikthåndtering og samarbejdsøvelser	<p>Undervisningen kan med fordel tilrettelægges med udgangspunkt i korte teoretiske oplæg om kommunikation og samarbejde.</p> <p>Herefter udfører eleverne konkrete praktiske opgaver, hvor samarbejdet og kommunikationen er vigtig for udførelsen af opgaven. Det kunne være enten praktiske opgaver på et værksted eller forskellige samarbejdsøvelser i klasselokalet. Hele forløbet kan evalueres med eleverne på baggrund af de relevante faglige mål, fx:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eleven har viden om simple kommunikationsmodeller og konflikthåndteringsværktøjer. • Eleven har færdigheder i at kunne arbejde selvstændigt og sammen med andre. • Eleven har kompetencer til at forholde sig til egen rolle og indsats i et samarbejde. <p>Det er vigtigt, at evalueringen understøtter elevernes oplevelse af at kunne koble teorien med praksis og er med til at synliggøre deres læring.</p>
Træning i at modtage, planlægge og udføre en opgave	<p>Eleverne kan tilegne sig kompetencer til at modtage, planlægge og udføre en opgave ved at arbejde med enkle praktiske opgaver som fx oprydning og rengøring af egne lokaler, samarbejde med skolens værksteder om løsning af relevante opgaver og samarbejde med lokalsamfundet om at deltage i forskellige arrangementer samt frivilligt arbejde m.m.</p> <p>Der arbejdes med følgende læringsmål:</p>

Kernestof	Uddybning og eksemplificering
	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven har færdigheder i at modtage, planlægge og udføre en anvist opgave. • Eleven skal kunne arbejde selvstændigt og sammen med andre.
Arbejdspladskultur samt fysisk og psykisk arbejdsmiljø	<p>Begrebet arbejdspladskultur kan beskrives som den lim, der binder en virksomhed sammen. Den definerer de usynlige værdier, der er særlige for den enkelte virksomhed, samt de rutiner, regler og forventninger, der er gældende for virksomheden.</p> <p>Et eksempel på virksomhedsforlagt undervisning: Efter aftale med virksomhedsledere kan eleverne udføre små, enkle arbejdsopgaver ude i den enkelte virksomhed og i samarbejde med det faste personale. Herved får eleverne mulighed for at opleve forskellige arbejdspladskulturer inden for forskellige fagområder, fx i et værksted, i en butik og inden for sosu-området. Hele forløbet kan evalueres med eleverne på baggrund af udvalgte faglige mål såsom:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eleven har viden om egen indflydelse på arbejdspladskulturen. • Eleven har kompetencer til at kunne forstå, hvad der bidrager til en inkluderende arbejdspladskultur, og anvende den viden i forbindelse med et samarbejde. <p>Arbejdsmiljø: Når det gælder arbejdsmiljøet på en arbejdsplads, kunne man med fordel samarbejde med tillidsrepræsentanten, sikkerhedsrepræsentanten eller en fagforening om undervisningen i fysisk og psykisk arbejdsmiljø samt regler og retningslinjer på området. Dette kunne fx indebære en gennemgang af sikkerhedsdatablade, regler for brug af farlige maskiner m.m.</p>
Træning i at tilegne sig kompetence til at indgå i relationer, herunder personlig fremtræden	<p>Da det er en vigtig livskompetence at kunne knytte bånd og skabe positive relationer til andre mennesker, er dette et relevant område at fokusere på i undervisningen. De relationelle kompetencer er almenmenneskelige egenskaber, som vi har med os fra vores opvækst gennem mødet med vores forældre og andre omsorgspersoner. Vi har dem alle i os, mere eller mindre udfoldede, og i alle tilfælde med potentiale for udvikling. De menneskelige egenskaber, som den enkelte naturligt er i besiddelse af, er oftest tilstrækkelige til at kunne opretholde private relationer. Som fagperson vil man sandsynligvis opleve, at det ikke er tilstrækkeligt, men at der er brug for, at de menneskelige egenskaber udvikles, hvis man skal kunne mestre de mange forskellige personligheder og udfordringer, man møder i arbejdslivet.</p> <p>En enkel måde at træne relationskompetencer på kunne være at lade eleverne arbejde sammen i forskellige grupper, skifte pladser med jævne mellemrum og forberede forskellige sociale arrangementer, hvor eleverne bliver rystet sammen.</p> <p>Læringsmål:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eleven har kompetencer til at forstå, hvad der bidrager til en inkluderende arbejdspladskultur og kan anvende den viden i et samarbejde.

Kernestof	Uddybning og eksemplificering
Arbejdsmarkedsforhold, herunder demokrati på arbejdspladsen, den danske model, viden om fagforeningernes og a-kassernes rolle, ferielovgivning og funktionærloven	<p>En del af undervisningen kan foregå ved besøg på jobcenteret, og i samarbejde med jobcenterets socialrådgivere kan eleverne holde oplæg om arbejdsmarkedsforhold, herunder hvilke muligheder man har som ledig.</p> <p>Det er også muligt at få fagforeningerne til at komme ud og holde oplæg om den danske model, fagforeningernes rolle, ferielovgivningen og funktionærloven. Eleverne kan opfordres til at tale med evt. praktiksteders tillidsrepræsentanter og søge viden om disse emner.</p>
Privatøkonomi, herunder lønsedler, skat, privatbudget, finansiering, forsikringer, forbrugsomkostninger	<p>Eleven skal have forståelse af opbygningen af en lønseddel og skal kunne redegøre for henholdsvis bruttoløn, ATP, AM-bidrag, A-skat og nettoløn. Det anbefales derfor, at der i undervisningen vises meget simpelt opbyggede lønsedler – som læreren evt. selv har konstrueret, eller som findes i en lærebog – så fokus er på de fem nævnte begreber. Herefter anbefales det at opfordre eleverne til at medbringe deres egne lønsedler, som kan gennemgås (naturligvis med hensyntagen til GDPR (persondataforordningen)).</p> <p>Med hensyn til emnet skat, er det vigtigt, at undervisningen tager udgangspunkt i den enkelte elev, så alle elever får mulighed for at logge på skat.dk med deres eget NemID og får mulighed for at tilrette deres forskudsopgørelse og få gennemgået deres årsopgørelse. Det er vigtigt, at de ser undervisningen som en hjælp og et redskab til bedre at forstå deres egne individuelle skatteforhold og deres egen økonomi – og at der er tale om mere end blot et skolefag.</p> <p>På samme måde anbefales det, at undervisningen om privatbudgetter tager udgangspunkt i elevernes egne realistiske tal, så de ikke bare opnår læring, men også et bedre fundament for at tage økonomiske beslutninger om egen økonomiske situation. Undervisningen skal således i lige så høj grad støtte op om elevernes egen hverdag og økonomiske situation, som det skal give dem en teoretisk viden.</p>
Jobsøgningsproces, herunder udarbejdelse af både en opfordret og en uopfordret ansøgning samt et cv	<p>Her kunne det være oplagt at samarbejde med byens virksomhedsledere om at holde oplæg om, hvilke krav de stiller til en ansøger, hvad de lægger vægt på i en ansøgning, og hvordan en jobsamtale foregår.</p> <p>Der kunne evt. vælges flere forskellige virksomheder, som tilsammen dækker et bredt område og rammer så mange af elevernes beskæftigelsesprofiler som muligt. Der kan evt. udarbejdes opgaver til eleverne, hvor de selv skal gå på nettet og finde forskellige skabeloner til jobansøgninger samt skabeloner til et cv. Eleverne kan herefter udvælge en eller flere skabeloner og prøve at udfylde dem med egne data.</p>
Almen dannelse inden for kommunikation, herunder digital adfærd, etik og faldgruber, tavshedspligt og oplysningspligt samt	<p>Det er særligt vigtigt at undervise eleverne i tavshedspligt og oplysningspligt, da det inden for flere brancher er en nødvendig viden at have. Fx hvis man vil ansættes i sundhedssektoren.</p> <p>Det er strafbart at bryde sin tavshedspligt, hvis man er underlagt en sådan i sit arbejde (straffelovens § 152-152 f), og det er derfor vigtigt at være orienteret om,</p>

Kernestof	Uddybning og eksemplificering
træning i smalltalk	<p>inden for hvilke fagområder man som medarbejder er underlagt tavshedspligt og oplysningspligt. Inddrag evt. Sundhedsstyrelsens publikation om sundhedspersoners tavshedspligt.</p> <p>En af måderne at arbejde med stoffet på kunne være at lade eleverne arbejde med etiske dilemmaer i forbindelse med tavshedspligt/oplysningspligt. Fx i form af små cases, der indeholder forskellige dilemmaer, som eleverne skal forholde sig til. Det kan danne baggrund for debat i klassen om emnet og give eleverne mulighed for at udvikle deres bevidsthed om de svære situationer og faldgruber, der kan møde dem.</p> <p>Læringsmål:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eleven har viden om rettigheder og pligter i et ansættelsesforhold.
Informationssøgning på borger.dk og brug af e-Boks	<p>Det er vigtigt, at eleverne opnår en vis tryghed med hensyn til at anvende henholdsvis borger.dk, skat.dk og e-Boks. Det anbefales således, at eleven skal medbringe sit NemID til hver undervisningstime, så det bliver fast kutyme regelmæssigt eksempelvis at tjekke sin e-Boks. Borger.dk skal eleven også tilgå med sit eget NemID, så det bliver vedkommende for eleven, og eleven finder ud af, hvilke oplysninger der kan findes hvor.</p>
Anvendelsesmuligheder af NemID	<p>Som minimum gennemgås borger.dk, skat.dk samt e-Boks, men herudover skal eleven have gennemgået, hvad NemID egentlig er, hvorfor det er så vigtigt, at man ikke giver sin kode og sit nøglekort til andre, og hvad en digital underskrift er m.m.</p>

4.2 Supplerende stof

Det supplerende stof skal, jf. læreplanen, ”uddybe og perspektivere kernestoffet samt udvide elevens faglige horisont i relation til den praksis, produktion eller praktik, eleven arbejder med eller indgår i”.

Det supplerende stof udvælges med fokus på enten privatøkonomiske forhold, arbejdspladslære, samarbejdspladslære eller erhvervspladslære, hvor det er relevant for eleven. Dette kunne eksempelvis være:

Kernestof:

”Samarbejdspladslære, herunder anvendelse af en eller flere kommunikationsmodeller, kommunikationens indflydelse på arbejdsmiljøet, konflikthåndtering og samarbejdsøvelser.”

Supplerende stof:

- Det kræver tid, øvelse og udholdenhed at blive bedre til at samarbejde, og det er vigtigt at give eleven denne forståelse. Mennesker er ofte mest motiverede for undervisning og lærer bedst, når de er aktive, har det sjovt, har energi, føler sig trygge og har tillid til hinanden gennem aktiv involvering. Lege, øvelser eller aktivitet kan med fordel bruges til at illustrere, præsentere eller

understøtte undervisningen. Legen kan fungere som katalysator for indlæring og skabe mentale og hukommelsesmæssige forbindelser, der sikrer, at eleverne husker bedre og i længere tid.

- Man kan fx bruge forskellige samarbejdsøvelser, og gennem evaluering bliver eleven mere bevidst om sin egen rolle og adfærd i en gruppe. Der findes mange bøger og materialer med aktiviteter, der kan bruges i undervisningen. Her finder man beskrivelser af små lette øvelser, der er delt ind i kategorier efter øvelsernes formål, samt forslag til opfølgning, indlæring og evaluering.
- Man kan også træne samarbejdskompetencerne i forbindelse med den daglige produktion på værkstedet og efter endt arbejde evaluere på baggrund af læringsmålet: Hvordan gik det, hvad har du lært, hvad vil du gerne blive bedre til, hvilke nye mål kunne du sætte for dig selv? Læreren i PASE kan med fordel deltage i produktionen med det formål at observere elevens samarbejde og løbende stille reflekterende spørgsmål og evt. give feedback i situationen. Denne direkte kobling af teori og praksis, som sker, mens eleven arbejder, kan øge mulighederne for at udvide elevens faglige horisont og synliggøre læringen.

Kernestof:

”Træning i at tilegne sig kompetence til at indgå i relationer, herunder personlig fremtræden.”

Supplerende stof:

- Undervisning i behovsteorier som fundament for den øvrige undervisning, som handler om selvforvaltning, elevens muligheder for at klare sig selv samt mestring af eget liv. Undervisningen skal belyse vigtigheden af at få dækket de forskellige behov med hensyn til elevens fortsatte muligheder for udvikling. Hvis de grundlæggende behov ikke er dækket, er det meget svært at fokusere på uddannelse eller job.
Ud over de helt grundlæggende behov som vand, mad, søvn, sex osv. kan man evt. forklare, hvad behovene helt konkret består i, og på den måde øge elevens motivationen for at lære og at sætte sig mål for sit arbejdsliv. Eksempler:
  - De fysiske behov er løn og et godt arbejdsmiljø.
  - Sikkerhedsbehovene er varig ansættelse og gode vilkår.
  - De sociale behov er en god atmosfære på arbejdspladsen og et venligt miljø.
  - Der er behov for anerkendelse af, hvad man har opnået indtil nu.
  - Selvrealisering er muligheden for at kunne udfolde sin kreativitet, personlig fremgang og forfremmelse.
- Undervisning i kulturelle forskelligheder med hensyn til betydningen af familiære relationer. Her kunne man med fordel samarbejde med de lokale netværksorganisationer, fx Dansk Flygtningehjælp, Dansk Røde Kors osv., eller samarbejde om lokale aktiviteter som frivillig hjælper.
- Undervisning i personlig hygiejne samt hvorfor en god personlig hygiejne er vigtig for elevens mulighed for at danne relationer, for at skabe både et privat og et professionelt netværk og for at få et job.

- Undervisning i påklædning, fodtøj, smykker og makeup. Det er relevant at give eleven en bevidsthed om, hvordan alt dette også er med til at sende signaler til omverdenen. Det er ligeledes relevant for elevens beskæftigelsesprofil, arbejdspladskulturen, normer og regler inden for det valgte erhverv, hygiejne og sikkerhed – og for elevens personlige fremtræden i det hele taget. Udgangspunktet kunne være et af skolens værksteder eller elevens valgte beskæftigelsesprofil: Hvilke normer og regler er der her, og med hvilke faglige begrundelser?
- En anden måde at arbejde med det supplerende kernestof på kunne være at give eleverne en opgave, hvor de selv skal planlægge og gennemføre et socialt eller fagligt arrangement, fx et åbent hus-arrangement på skolen. Opgaven ville give eleverne erfaring med at lægge en tidsplan og med at have ansvar for økonomi, aktiviteter, invitationer, underholdning, arbejdsplan m.m. Denne opgave rummer mange muligheder – bl.a. øvelse i at indgå i mange forskellige relationer, fokus på den personlige fremtræden og meget andet.

Kernestof:

”Arbejdspladskultur samt fysisk og psykisk arbejdsmiljø.”

Supplerende stof:

- Eleverne kan arbejde med fysisk og psykisk arbejdsmiljø ved at vedtage holdets egne regler, der definerer, hvordan man på holdet vil samarbejde og tage ansvar for egen og hinandens trivsel.

Kernestof:

”Arbejdsmarkedsforhold, herunder demokrati på arbejdspladsen, den danske model, viden om fagforeningernes og a-kassernes rolle, ferielovgivning og funktionærloven.”

Supplerende stof:

- Der kan fx tages udgangspunkt i elevens ansættelsesforhold som elev på FGU: Hvilke arbejdsmarkedsforhold er der for eleven, hvilke muligheder har eleven for at få indflydelse på skolen, osv.
- Forskellige virksomhedsstrukturer og former for organisationsopbygning kan inddrages.
- Der kan evt. sammenlignes med mulighederne i andre lande.

Kernestof:

”Privatøkonomi, herunder lønsedler, skat, privatbudget, finansiering, forsikringer, forbrugsomkostninger.”

Supplerende stof:

- Investering og opsparing
- Forskudsopgørelse og skatteforhold på skat.dk.

- Køb af bil
- Køb af fast ejendom
- Lejlov, herunder opsigelsesfrister, istandsættelse, udlejers forpligtelser og huslejenævn
- SU, buskort, boligsikring, budget og brug af Betalingservice.

Det ville være oplagt at placere stoffet i det sidste punkt starten af uddannelsen, så det udgør et fundament for, at eleven kan blive studieparat.

Kernestof:

”Jobsøgningsproces, herunder udarbejdelse af både en opfordret og en uopfordret ansøgning samt et cv.”

Supplerende stof:

- Man kunne med fordel samarbejde med dansklæreren og planlægge fællestimer om emnet med undervisning fra begge lærere.
- Man kunne tage udgangspunkt i elevernes egne ansøgninger til fritidsjobs og feriejobs.
- Endelig kunne man kigge nærmere på ansøgning til videre uddannelse: Hvordan skriver man en ansøgning til en uddannelse, hvad er ansøgningsfristen, og hvad er optagelseskravene? Det ville være oplagt at udvælge denne del af det supplerende stof, når en eller flere elever nærmer sig afslutningen af uddannelsen, eller når en eller flere elever begynder at danne sig en mening om deres beskæftigelsesprofil.

Kernestof:

”Almen dannelse inden for kommunikation, herunder digital adfærd, etik og faldgruber, tavshedspligt og oplysningspligt samt træning i smalltalk.”

Supplerende stof:

- Introduktion til/undervisning i enkle konflikthåndterings- og kommunikationsmodeller
- It-sikkerhed.

Eksempler på, hvordan eleven kan inddrages i en dialog om udvælgelsen af det supplerende stof:

- Hele holdet inddrages ved afslutningen af en periode. Undervisningen evalueres, og eleverne kommer med forslag og ønsker til den kommende periode.
- Den enkelte elev inddrages i forbindelse med elevsamtaler og forløbsplanssamtaler, hvor elevens eget forløb evalueres, og der sættes nye personlige mål for den næste periode. Her kan eleven komme med ønsker til supplerende stof, der kan være relevant for elevens individuelle mål.

5. Undervisnings- og arbejdsformer

Differentiering

Undervisningen tilrettelægges, så der tages højde for elevernes forskellige faglige forudsætninger. I forbindelse med gruppearbejde, projekter og lignende kan man med fordel dele eleverne op, så grupperne er sammensat af elever med forskellige forudsætninger. På den måde udnytter man fordelene ved sidemandsoplæring, hvor de fagligt stærke elever støtter de fagligt svage elever. Dette kan være meget lærerigt og givende for begge parter, ikke kun hvad angår det faglige udbytte, men også med henblik på at styrke sammenholdet og udviklingen af de sociale kompetencer.

Hvis det er et hold, hvor der er meget stor forskel på elevernes faglige kompetencer, kan man i stedet vælge at dele holdet op efter elevernes faglige niveau. Herefter kan opgaverne fordeles efter sværhedsgrad, og til sidst sammensættes alle gruppernes resultater til en samlet helhed. På den måde kan man give hver enkelt elev en passende udfordring, som modsvarer de individuelle kompetencer, og derved øges mulighederne for følelsen af succes for den enkelte elev.

Det er vigtigt, at eleverne inddrages og får medindflydelse på undervisnings- og arbejdsformerne. Eleverne skal dokumentere deres læringsudbytte i en arbejdsportfolio. I den sammenhæng vil det være oplagt at evaluere undervisnings- og arbejdsformerne sammen med eleven. Læreren kan sammen med eleven reflektere over læringsudbyttet, samt hvilke ændringer i undervisningen der evt. kunne være relevante for elevens muligheder for øget læring og for det videre arbejde med læringsmålene.

Relationer, sundhed og motion

En af forudsætningerne for læring er gode relationer mellem lærere og elever. Det er derfor vigtigt at skabe tryghed og gode relationer helt fra starten af elevens uddannelse. Dette kan der fx arbejdes med gennem bevægelse og motion. Her er det igen vigtigt at tage udgangspunkt i de elever, der er på holdet. Indholdet i undervisningen om sundhed, motion og bevægelse kan med fordel tilpasses elevernes forudsætninger, behov og ønsker, så motivationen øges. Også her inddrages eleverne i planlægningen og tilrettelæggelsen af undervisningen. Det er en god mulighed for at være sammen på en anden måde, se nogle nye sider af hinanden og evt. finde nye styrker og kompetencer hos eleverne. Motion, sundhed og bevægelse kan bruges til at dele dagen op, så der bliver en hensigtsmæssig variation af teoretiske oplæg og de forskellige praktiske øvelser – gruppearbejder, projekter, arbejde i værkstederne og motion. Motion, sundhed og bevægelse kan også integreres som en naturlig del af pauserne i løbet af dagen. Der kan fx være aktive pausesteder med mulighed for at bevæge sig samt fokus på sundhed, spisevaner og almindelig dannelse i forbindelse med dagens måltider.

Praksisbaseret læring og dannelse

Det er værdifuldt at være opmærksom på alle mulighederne for praksislæring i form af autentiske opgaver ude i lokalsamfundet. Det kunne fx være et samarbejde med plejehjem og dagcentre, hvor eleverne kommer en gang om ugen og udfører små konkrete opgaver såsom en gåtur med de ældre, eller et samarbejde med et supermarked, hvor eleverne kommer og gør alle indkøbsvognene rene. Eller de kan gøre hovedrent i autoværkstedets personalestue eller forberede et kaffebord med lagkage til mekanikerne. I de fleste byer er der mange forskellige offentlige arrangementer såsom byfester, sportsfester, festivaler og meget andet i løbet af et år. Her kan der også være mulighed for samarbejde om mange forskellige opgaver for eleverne.

Lærersamarbejde

I den udstrækning det giver mening, skal de faglige mål for faget nås gennem undervisningsforløb, der tager udgangspunkt i en fælles produktion (pgu), praksis (agu) eller praktik (egu). Det kræver, at lærerne samarbejder om udvikling af undervisningsforløb. Helt konkret kan det foregå, ved at lærerteamet mødes og planlægger et undervisningsforløb for en bestemt periode centreret om en fælles produktion/praksis/praktik. PASE-læreren indgår i planlægningen og sikrer, at undervisningsforløbet tilrettelægges, så det også understøtter dette fags mål.

Lærerne kan fx samarbejde om undervisnings- og arbejdsformerne ved at danne professionelle læringsfællesskaber. På den måde kan mange forskellige fagligheder bringes i spil og udnyttes optimalt.

Ud over at man kan udnytte hinandens faglige ressourcer ved at arbejde på tværs, er det en fordel, at man kan udnytte tiden mere optimalt. Der er mulighed for at skabe en større sammenhæng og overskuelighed fagene imellem. Sårbarheden ved evt. sygefravær hos lærerne mindskes, fordi alle i teamet både har et individuelt ansvar for eleverne og er fælles om at tilrettelægge undervisningen og dagen for holdet. Det kan give mulighed for at arbejde med større eller mindre elevgrupper – med en eller flere lærere på samme tid – og på den måde opnå et mere inkluderende læringsmiljø. Ikke mindst kan samarbejdet medvirke til at sikre en rød tråd i undervisningen og derved øge kvaliteten.

Det vil ligeledes være oplagt, at elevernes evalueringer af alle fag samles og danner basis for planlægningen af det efterfølgende undervisningsforløb – med fokus på både hele holdets og den enkelte elevs behov og udfordringer.

Lærerne skal løbende evaluere, om de anvendte undervisnings- og arbejdsformer giver eleverne et tilstrækkeligt læringsudbytte. Her kan holdets forskellige lærere i de professionelle læringsfællesskaber og evt. vejledere arbejde sammen om at evaluere undervisningen på tværs af fagene. Fokus er at skabe

forskellige læringsmuligheder og læringsarenaer for forskellige grupper af elever og derved skabe de optimale muligheder for, at den enkelte elev får et godt læringsudbytte.